

Christina Solhaug Joakimsen

Bacheloroppgave i arkeologi

Universitetet i Tromsø

Våren 2010

Tema:

Nordnorske jernaldergårder.

En komparativ analyse av gårdsmodellen
med bakgrunn i årsakssammenhenger.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	s. 2
2. Forskningshistorie	s. 3
2.1. Graver	s. 3
2.2. Gårdsstrukturer	s. 3
2.3. Nausttufter	s. 4
3. Identifisering av gården	s. 4
4. Borg, Vestvågøy kommune	s. 5
4.1. Beskrivelse	s. 5
5. Hunstadneset, Kvæfjord kommune	s. 6
5.1 Beskrivelse	s. 6
6. Toften II, Andøy kommune	s. 7
6.1. Beskrivelse	s. 7
7. Borg som høvdinggård	s. 8
7.1. Lokalisering	s. 8
7.2. Strukturer	s. 8
7.3. Gravmateriale	s. 9
7.4. Tunanlegg og stornaust	s. 10
7.5. Kultiske, religiøse og politiske forbindelser	s. 11
7.6. Dyrkning	s. 12
8. Hunstadneset som jordbruksgård	s. 12
8.1. Lokalisering	s. 12
8.2. Strukturer	s. 12
8.3. Gravmateriale	s. 13
8.4. Kultiske og religiøse forbindelser	s. 14
8.5. Dyrkning	s. 14
9. Toften II som sesongfiskeboplass	s. 15
9.1. Lokalisering	s. 15
9.2. Strukturer	s. 15
9.3. Fiske – økonomi og innmark/utmark	s. 15
10. Konklusjon	s. 16
11. Litteraturliste	s. 18

1. Innledning

Selv om man lenge har vært klar over fysiske og økonomiske forskjeller mellom jernaldergårder i Nord-Norge og Sør-Norge, virker det slik at modeller utviklet på bakgrunn av det sørnorske materialet blir overført til Nord-Norge. Dette er spesielt tilstedeværende i forskningen på den agrare og marine økonomien og forholdet mellom dem, hvor fiske ikke har vært av særlig interesse inntil de siste årene. Jeg har således tenkt å ta for meg hva som har ligget til grunn for identifiseringen av gården og hvorvidt dens modeller passer til de kriterier/forutsetninger og det materialet som ligger til grunn i dag.

For å vurdere modellene på et nordnorsk materiale har jeg valgt tre lokaliteter for nærmere analyse; Borg (Vestvågøy kommune), Hunstadneset (Kvæfjord kommune) og Toften II (Andøy kommune). Bakgrunnen for denne utvelgelsen ligger i å fremvise variasjonene i gårdsbosetningen som fantes i og gjennom jernalderen, da gårdsanleggene på disse lokalitetene korrelerer i større eller mindre grad med de modellene som har blitt brukt i forskningen.

Et skille mellom eldre og yngre jernalder vil ikke tillegges vekt i særlig stor grad. Forskning viser at det har vært kontinuitet i bosetning mellom disse periodene da man ikke ser den samme øde-leggingen av gårder i Nord-Norge som i Sør-Norge (O. S. Johansen 1982:56). Lokalisering av gravene i Nord-Norge i forhold til gården viser tendenser til å ha endret seg fra eldre til yngre jernalder med graver på henholdsvis holmer og nærmere tunet (R. Bertelsen 1999:264). Slik sett ville et skille mellom disse periodene vært interessant å se på. Siden fokuset vil være på gården som helhet, og oppgavens omfang er såpass begrenset, er det ikke rom for å se på disse periodene separat.

Jeg har heller ikke tenkt å gå nøye inn på selve modellene og det sørnorske materialet. Både fordi oppgaven sentrerer rundt Nord-Norge, og at forskning og publikasjoner om Sør-Norge taler for seg selv; Anders Hagen (1953) skrev tidlig et omfattende verk om samfunnet i jernalderen, og i årene etter har dette blitt fulgt opp av blant annet Bjørn Myhre (1972, 1975, 1991), Odmund Møllerop (1973), Arnvid Lillehammer (1979), Else Johansen Kleppe (1987), Torgrim Sneve Guttormsen (2001), Frode Iversen (2004), Trond Løken (1997, 2006), med flere.

2. Forskningshistorie

Tommelfingerregelen brukt i de senere år for å identifisere gårdsbosetning tar for seg graver, hustufter og nausttufter – hvorav to av disse burde være tilstede (G. Nilsen in press). Før en gjennomgang av materialet vil jeg derfor gi en kort beskrivelse av forskningshistorien for hver av disse.

2.1. Graver

I både Nord-Norge, Norge generelt og resten av Skandinavia var gravmaterialet lenge det eneste tolkningsgrunnlaget for utbredelsen av det norrøne jernaldersamfunnet. I lys av den tradisjonelle arkeologien på 1800-tallet var registrering, innsamling og systematisering av materiale gjennom en typologisk metode i fokus, da først og fremst gjenstandene i gravene heller enn selve strukturene. Th. Winthers og Olaus Nicolaissens omfattende registreringsarbeid gav et antall på ca. 3000 kjente graver i 1892. I løpet av sin levetid skal Nicolaissen også ha gravd ut 800 av disse (G. Nilsen 1997:5). Thorleif Sjøvold (1962, 1974) baserte seg også i stor grad på graver og gravgods i sine tolkninger om jernaldersamfunnet i Nord-Norge, hvor utbredelsen av gravene var tilnærmet synonymt med bosetningsdistribusjon. Noen år senere, i sin artikkel om jernaldergårder og befolkningsantall, brukte Olav Sverre Johansen (1982) nærhet til graver for identifisering av gårdsenheter. I de senere år har forskningen blitt vinklet mot hva de kan gjenspeile av sosiale forhold og organisasjon, som belyst i Børge Evensens (2003) avhandling om betydningen av gravenes lokalisering og Inga Malene Bruuns (2007) avhandling om graver og etniske forhold.

2.2. Gårdsstrukturer

Fra rundt 1960 ble registrering og undersøkelser av selve jernaldergårdene satt i gang i Nord-Norge. Greipstad og Tussøy på Kvaløya ble utgravd av henholdsvis Jens Storm Munch på begynnelsen av 1960-tallet og Kari Støren Binns på 1970-tallet (K. S. Binns 1978). En rekke undersøkelser har blitt gjort av Johansen på Senja og Vestvågøy, noe som har gjort sistnevnte til et av de mest undersøkte områdene i forhold til jernalderbosetning i Nord-Norge (O. S. Johansen 1979:96-97, G. Nilsen 1997:6). Som påpekt av Geir Sørnum (2002:10) var dette i stor grad ”husforskning”, da langhusets konstruksjon, utstrekning, datering og bruk stod i fokus heller enn dens sosiale kontekst. Hans avhandling om bosetningen på Vestvågøy og Therese Danielsens (2005) om Tussøy tar for seg gården i en slik kontekst. Lignende analyse ellers i landet har blitt gjort av Guttormsen (2001) og Iversen (2004).

2.3. Nausttufter

Nausttufter har som nevnt blitt satt i fokus i løpet av de siste årene. Det betyr derimot ikke at kulturminnetypen har blitt oversett eller ignorert inntil da; den ble sett på som en integrert del av gården fra tidlig av, spesielt i Nord-Norge (O. S. Johansen 1979:108:110). Et søk via Askeladden (1. mars 2010) viser et totalt antall nausttufter på 860 i Nord-Norge, hvorav 680 er registrert som automatisk fredet. Altså ikke et ubetydelig antall, men likevel har bare 25 stk. blitt utgravd i større eller mindre grad (G. Nilsen 1997:7). Nærmere undersøkelser og analyser/tolkninger av nausttuftene har blitt gjort i Roy Anders Nilsens (1995) og Gørill Nilsens (1997) avhandlinger.

3. Identifisering av gården

Siden gårdsforskningen kom i gang tidligere i Sør-Norge har man tidlig tatt utgangspunkt i de modeller fremstilt fra denne forskningen i Nord-Norge (G. Nilsen 1997:6). Hagen (1953:319) fremsatte at ”det viktigste særmerke på det fenomen vi her benevner *en fast gård*, er inneføring av kreaturene og pløyde åkrer”, men han utelukker ikke at elementer kan være fraværende uten at det minsker sannsynligheten for en fast gårdsbosetning. Synnøve Vinsrygg (sitert i (O. S. Johansen 1979:96) er av en lignende oppfatning, men mener at ”utøving av jordbruksøkonomi i høve til ei dyrka innmark (...) har vore konstituerende ved garden”. Johansen (1979:96) har lagt til at man i Nord-Norge må regne med faste gårder uten åkerbruk, der fehold, fiske, jakt og fangst har vært konstituerende. Fra dette har en vanlig måte å presisere lokaliseringen av gården på vært i forhold til jordbruk/fiske og mikro-/makroperspektiv. Det vil si at i et mikroperspektiv ligger gården som regel i umiddelbar nærhet til gode beiteområder/åkerjord samtidig som det i et makroperspektiv også er i nærhet til marine ressurser (O. S. Johansen 1982:47). En annen vanlig måte å identifisere jernaldergårdsbosetninger på har som nevnt vært tommelfingerregelen med de tre konstituerende elementene grav, husstruktur og nausttuft (G. Nilsen in press).

Myhre (1972:14-18) har i sin forskning kommet frem til ulike fysiske elementer som er tilstedeværende på gården: tunet med hus, geil, utgard, gardfar, åkerland, rydningsrøyser (både i innmark og utmark), åkerreiner og gravhauger/-røyser. Som påpekt av andre er enkelte elementer mer sjeldne i nord; geil, utgard, gardfar, rydningsrøyser og åkerreiner. Et element som er viktig i Nord-Norge, som ikke nevnes av Myhre, er nausttufter (O. S. Johansen 1979:108:110, G. Nilsen 1997:113).

Om det er hensiktsmessig å komme frem til én universell definisjon er heller tvilsomt, ikke bare når det gjelder innenfor landsdelen men også Norge generelt. Som de påfølgende eksemplene viser er det store variasjoner innenfor gårdsmaterialet i Nord-Norge, både i forhold til det fysiske, økonomiske og sosiale. Her ser vi Borg som en høvdinggård, Hunstadneset som en jordbruksgård og Toften II som en mulig sesongfiskeboplass.

4. Borg, Vestvågøy kommune

Borg ligger på Vestvågøy i Lofoten. Øya er 422 km², hvorav ca. 40 km² er dyrket mark. De topografiske og klimatiske forholdene gir en god forutsetning for jordbruk, noe den tette gårdsbosetningen langs innlandsdalen viser. Gårdsanlegget fra jernalderen ble funnet ved en tilfeldighet i 1981 med påfølgende utgravninger fra 1983 til 1989 (O. S. Johansen og Munch, G. S. 2003a:12).

4.1. Beskrivelse

Flere strukturer har blitt gravd ut på Borg. Disse spenner seg over en lengre tidsperiode, gjennom jernalder og utover i middelalder. Borg I, datert til jernalder, er av de mest interessante strukturene og av størst relevans i sammenheng med denne oppgaven. Selve anlegget ligger på en liten høyde ikke langt unna Indre Borgepollen. Her ble det funnet to husstrukturer ovenfor hverandre lagmessig. Den eldste husstrukturen er 64 m. x 7-8 m. i indre mål, datert til ca. 400/500-600 e.kr. med fire rom og to innganger. Den yngste er på 83 m. x 7,5-9 m. i indre mål, datert til ca. 600-1000 e.kr. med fem rom og fem innganger. Begge er treskipete med indre trevegger og et ytre isolerende torvlag (O. S. Johansen og Munch, G. S. 2003a:13). Tolkning av rommenes funksjon viser at begge strukturene har bestått av blant annet fjøs, hall, oppholdsrom og inngangsrom (U. Näsman og Roesdahl, E. 2003:62-63).

Plasseringen av hallen i husstrukturene har ikke endret seg mellom dens to faser, og ligger omtrentlig midt i huset. Rommet er 14 meter langt, og viser en høy funnkonsentrasjon i forhold til resten av husstrukturen, både i forhold til bruks- og prestisjegjenstander (G. S. Munch 2003:253).

I 2009 ble det utført en mindre utgravning av et felt knappe hundre meter fra Borg I, som gav funn av 12 kokegroper over et område på 600 m². I tillegg er det også funnet kokegroper flere andre steder på Borghøyden. Med bakgrunn i dette har man beregnet et kokegropfelt på anslagsvis 60.000 m² over store deler av høyden. Fra utgravde/registrerte kokegroper og deres

distribusjon har man videre anslått et totalt antall på mellom 1200 og 3000 stk. innenfor dette arealet (L. E. Narmo 2009:58). Kokegropfeltet er tilsynelatende eldre enn fasen med haller i Borg I, med mulighet for overlapping.

I området 3-400 meter nordvest for anlegget ligger et gravfelt med relativt få og små gravhauger, som av topografiske årsaker er satt i tilknytning til gården. Utenom dette gravfeltet er det ellers spredte graver rundt om i terrenget, samt noen nausttufter man antar å ha tilhørt Borg (O. S. Johansen og Munch, G. S. 2003a:15). To av disse nausttuftene er over 20 m. i lengde, karakterisert som stornaust, mens de resterende er på 6-12 m. (se nr. 42, 45, 48, 50 og 61 i tabell 10, G. Nilsen 1997:48-50). Det finnes også en mengde åkerreiner på Borg, blant annet en av større dimensjoner, men ingen har blitt undersøkt (pers. med. Lars Erik Narmo).

Det meste av gjenstandsmaterialet fra strukturene knyttes til bruk i dagliglivet (både jordbruk og fiske), men det er også gjort mer spesielle funn; som gullgubber, perler, importert keramikk og glassbegre. Flere av funngjenstandene, blant annet jern og kleberstein, viser at her også har vært produksjon og bearbeiding av for eksempel fiskekroker, kniver, kleberkar og spinnehjul (G. S. Munch og Johansen, O. S. 1988:122-123, G. S. Munch 1991:324-325).

5. Hunstadneset, Kvæfjord kommune

Hunstadneset ligger på Kveøya i Kvæfjord kommune og øya har et areal på 7 km². I likhet med Vestvågøy regnes Kveøya som et område med gode forutsetninger for jordbruk. Utgravningene foregikk i 2008 og 2009 i forbindelse med utbygging av bro mellom Kveøya og Hinnøya.

5.1 Beskrivelse

Funn av tre husstrukturer ble gjort i løpet av utgravningen. Samtlige er treskipete langhus, med lengder på hhv. minimum 7 m. x 3-4 m., 10 m. x 3 m. og 23,5 m. x 7 m. Dateringer fra stolpehull og kokegrop/ildsted viser at disse spenner seg fra yngre bronsealder til yngre jernalder; hus 1 hadde dateringer fra yngre bronsealder og folkevandringstid, hus 2 fra førromersk jernalder og vikingtid, mens hus 3 hadde et stort antall dateringer fra førromersk jernalder. Utgravningene viser også at hus 1 ikke hadde noen veggmarkering i form av veggvoll, og den nedre delen av hus 3 viser flere tettstilte stolpehull (J. E. Arntzen og Sommerseth, I. 2008:23-26).

Andre strukturer som er blitt funnet ved lokaliteten er branngraver, barnegrav og en brent båtgrav. Disse ligger i det nedre feltet av planområdet og ganske nært mot sjøen. To av branngravene er hovedsakelig datert til romertid og to fra førromersk jernalder. Båtgraven har en mulig datering basert på en sammenligning av byggemateriale fra båtgraven på Føre, Bø i Vesterålen. Denne er ¹⁴C-datert til tiden mellom 400-670 e.kr. (J. E. Arntzen og Sommerseth, I. 2008:30-34). Man vet at det har vært et betydelig antall graver observert på Hunstadneset av Winther gjennom hans registreringsperiode i området mellom 1874 og 1876. De fleste av disse har i midlertidig blitt dyrket bort og de 26 som ble registrert i løpet av utgravningen var kun bevart som avtegninger i undergrunnen. (J. E. Arntzen og Sommerseth, I. 2008:1-3).

Det er også blitt gjort funn av flere kokegroper, 19 stk. totalt, hvorav tre er av større format og datert til førromersk jernalder. Mye skjørbrent stein ble funnet og man antar at disse funnene sannsynligvis har vært en del av et større felt (J. E. Arntzen og Sommerseth, I. 2010). I tillegg ble det funnet åkerrein med rydningsrøyser, et belte med rydningsstein og feit/kullholdig jord datert til førromersk jernalder i nærheten av langhusene. Man har også påvist bygg- og hvetekorn relatert til disse jordbrukssporene, men det var ikke funn/spor etter verken ard eller plog (J. E. Arntzen og Sommerseth, I. 2008:38-43).

Gjenstandsmaterialet er fåtallig og i de fleste tilfeller med usikker kontekst. Det meste er beinfragmenter fra branngravene, og funn fra bosetning begrenser seg til et kleberskår og ei skiferbryne. (J. E. Arntzen og Sommerseth, I. 2008:22). I tillegg har man også funnet noe risvikkeramik i et par stolpehull fra hus 3 (J. E. Arntzen og Sommerseth, I. 2010).

6. Toften II, Andøy kommune

Toften II ligger på nordvestsiden av Andøya i Andøy kommune, som strekker seg over en flate på 489 km². Gårdshaugens bunnlag er datert til jernalder og ble gravd ut av Povl Simonsen i 1978 og 1979.

6.1. Beskrivelse

Mye av gårdshaugen var ødelagt på grunn av anleggsvirksomhet da utgravningen begynte, men totalt 76 m² ble gravd ut. Man fant ingen spor etter husstrukturer eller bygninger. Derimot ble det funnet mange steinbygde ildsteder (60 cm. i diameter), hvorav åtte ble utgravd (P. Simonsen 1995:8-10). Av gjenstander som ble funnet har man totalt 507 katalogiserte gjenstander; blant annet 115 skår fra spannforma leirkar, tre beinpiler, tre

fiskekroker, 53 båtsaum, fire jernnagler og 24 jernspiker. Et lite stykke unna området ble det funnet en avfallsdyngje bestående av skjell, dyre-/fiskebein, redskaper av bein og horn samt trekull (P. Simonsen 1995:12-14).

Med utgangspunkt i disse funnene har lokaliteten blitt tolket som sesongfiskeboplass i tilknytning til en nærliggende innlandsgård fra folkevandringstid i Skarsteindalen (P. Simonsen 1995:9). Bakgrunnen for dette ligger i den store mengden beinmateriale av fisk, 95 % av den totale beinmengden, og at skårene fra de spennformede leirkarene skal være en del av den norrøne bondekulturen. Samtidig har man også et lite antall tamdyrbein som anses som medbrakt proviant til oppholdet, muligens i levende form (P. Simonsen 1995:13:16-17). En komparativ beinanalyse har blitt gjort med den nærliggende gårdshaugen Bleik, hvor man har en overvekt av tamdyrbein og lite fiskebein – et omvendt bilde enn materialet fra Toften II (R. Jørgensen 1984).

7. Borg som høvdinggård

7.1. Lokalisering

Lokaliseringen gjør Borg I tilbøyelig til å kunne kalles en innlandsgård sammenlignet med Hunstadneset og Toften II, selv om den ligger forholdsvis nært Indre Borgepollen – en lukket poll et stykke inne ved øya. Dette gjør at gården ligger beskyttet til uten innsyn fra sjøfarten ved og gjennom pollen. Klimatisk sett ligger husstrukturene ugunstig plassert; på en liten høyde utsatt for vær og vind. I et sosialt perspektiv er det på den andre siden et naturlig sted å plassere med tanke på at den har vært en høvdinggård – god utsikt og oversikt over landområdene samtidig som den har vært lett synlig for omkringliggende gårder og gjennomreisende. Dette har vært et særtrekk ved sørskandinavisk arkitektur der langhusets plassering skulle signalisere rettigheter til land, makt og velstand (U. Näsman og Roesdahl, E. 2003:284). At denne plasseringen har vært viktig belyses gjennom det omfattende forarbeidet som måtte gjennomføres før byggingen, spesielt ved det yngste huset (se F. Herschend og Mikkelsen, D. K. 2003:47-49).

7.2. Strukturer

Langhusene viser i størst grad gårdens posisjon i datidens samfunn og skiller seg fra strukturer funnet i både Sør- og Nord-Norge. Det eldste er stort til et langhus å være, men det yngste huset med sine 83 meter utpreger seg mest. Dette gjør det til det foreløpig lengste langhuset fra yngre jernalder som er funnet i Skandinavia (O. S. Johansen og Munch, G. S.

2003a:17). At lokaliteten har hatt karakter av stor betydelighet belyses også gjennom kontinuitet i aktivitet på høyden – dateringene fra husene spenner seg fra 145-1160 e.kr. (O. S. Johansen og Munch, G. S. 2003b:37-38).

En trend i yngre jernalder i Sør-Norge har vært separate bolig- og fjøsstrukturer (T. Løken 1997:182). Denne trenden synes ikke å ha blitt adoptert i Nord-Norge og heller ikke ved en såpass stor gård som Borg. Bakgrunnen for dette er usikkert, men det er ikke urimelig å anta at man ved en såpass stor struktur valgte å beholde den eldre utformingen ved en nybygging. Ikke bare for å vise til lang kontinuitet og makt, men også som et forlenget statussymbol. Oppdeling av bosetningsstrukturer generelt har heller ikke vært utbredt ved jernaldergårder i Nord-Norge, slik man ser i Sør-Norge. Nå kan det vise seg at det har eksistert en mindre bygning nærliggende langhusene, men det er ikke blitt gjort noen nærmere undersøkelser som kan knytte den til jernalderbosetningen på Borg, annet enn en datering til vikingtid (F. Herschend og Mikkelsen, D. K. 2003:67).

Et annet aspekt ved langhusets konstruksjon er fraværet av steinbruk i veggene. Bruken av stein som isolerende ytterlag ser ut til å ha vært mer vanlig i Sør-Norge enn i nord (B. Myhre 1975:75). I Nord-Norge har gresstorv vært det viktigste byggematerialet som ytre isolerende lag (B. Olsen 1997:190), en ressurs som kan ha vært enklere å oppdrive samt gitt bedre isolering enn stein. Stein har i midlertidig ikke vært en mangelvare da jorda har høyt steininhold, slik at lokale tradisjoner har vært en ledende faktor for hvordan man valgte å isolere boligen; man kan heller ha valgt å bruke stein til naust og graver (G. Nilsen 1997:63).

7.3. Gravmateriale

Birgitta Berglund (1995:320) påpeker at maktsentra identifiseres gjennom store gravmonumenter. Som nevnt finnes det relativt få og små graver, sett i relasjon til langhusenes størrelse, spredt i området rundt Borg. Å overføre størrelsesdimensjonene på gravene i Sør-Norge over til Nord-Norge synes dermed vanskelig; det er ingen graver av større dimensjoner slik man ser ellers i landet, for eksempel ved Forsandmoen og Ullandhaug (T. Løken 2006:311). Selv om langhusenes størrelsesdimensjoner på Borg kan sammenlignes med større gårder i Sør-Norge, viser gravmaterialet det motsatte. Beboerne på Borg i jernalderen har ikke hatt behov for å ”investere i et slikt uproduktivt tiltak” (B. Ringstad 1987:30), som byggingen av en storhaug er – andre tiltak har heller kunnet tjent som symboler for makt og status.

Det er også antatt at de fleste av gravene rundt Borg kan være fra eldre jernalder, selv om det ikke er gjort noen inngående undersøkelser (pers. med. Lars-Erik Narmo). Plasseringen av dem viser til paralleller med Sør-Norge, da flere av gravene ligger langs en ferdselsåre ned mot pollen og noen i nærheten av selve naustene. Dette ser man også med gravfeltet på Borg, som ligger ved et veifar mot Tangstad/Eltoft. Ifølge Henriette Aasen (2007:9) er en slik plassering av graver langs ferdselsveier uttrykk for gårdsfolkets kontroll over og rettigheter til et område, på samme måte som de også har kunnet konstituere yttergrensene for en gård. Bergljot Solberg (2003:135) argumenterer også for at graver liggende enkeltvis eller i gravfelt har ofte vært plassert nært tunet og ved gamle veilinjer, spesielt i folkevandringstid. Det ser således ut til at man på Borg ikke har brukt graver som uttrykk for maktsentra og maktsymbol gjennom eldre og yngre jernalder som i sydligere områder (K. Gellein 1997:21), men heller som territorie- og grensemarkører. Mangelen på monumentale graver kan ha hatt andre årsaker, i sammenheng med tunanlegg, stornaust og/eller det sørskandinaviske gjenstandsmaterialet funnet i hallen.

7.4. Tunanlegg og stornaust

I følge Johansen og Tom Søbstad (1978) har man kunnet bruke tunanlegg og stornaust som indikatorer på økonomiske og politiske sentra. Inger Storli (2006:99) viser et mer nyansert bilde hvor begge disse ikke nødvendigvis har vært tilstedeværende ved slike sentra. Fra hennes undersøkelser av Bøstad-anlegget, virker det vanskelig å argumentere for at denne kan brukes som sentrumsindikator for Borg; bruksperioden for anlegget overlapper til en viss grad med det eldste huset, men skal ha blitt etablert lenge før det ble reist. Samtidig har tunanlegget antageligvis gått ut av bruk før byggingen av det yngste huset (I. Storli 2006:108). På Borg har man da mest sannsynlig ikke brukt tunanlegget som en sentrumsindikator eller som et makt- og statussymbol. Plasseringen av og størrelsen på de største naustene kan heller ha virket som slike indikatorer.

Et annet aspekt ved stornaustene er sammenhengen med militær organisasjon og leidangsordningen, noe som støttes opp av forskning gjort av Berglund (1995:322) ved Helgelandskysten og Myhre (1985) i Sørvest-Norge. Stornaustene på Borg har for eksempel hatt plass til å romme båter av typen Kvalsund, Grønhaug, Bårset og Holmedal (B. Myhre 1985:59). I motsetning til husstrukturene gir stornaustenes plassering et fordelaktig overblikk over Borgepollen og sjøfarten, og denne kontrollen over sjøfarten kan ha stått for store deler av Borgs maktbasis (M. H. Eriksen 2010:59).

7.5. Kultiske, religiøse og politiske forbindelser

Hallen på Borg korresponderer med flere av Frands Herschends karakteristikk for en jernalderhall (1993:182-183). Selv om den utmerker seg ved sin plassering på gården er den ikke en egen bygning, som i de fleste andre tilfeller i Sør-Norge og ellers i Skandinavia – for eksempel ved Forsandmoen (T. Løken 2006:311). Herschend mener dette indikerer at menneskene på Borg har vært bevisst på hallens røtter som et sentralt rom i en høvdingbolig (F. Herschend 1993:193). Mariann Hem Eriksen (2010:66) er av en lignende mening, men bruker den lengre avstanden mellom stolpene i midten av rommet i den eldre fasen, brukt for å åpne rommet rundt ildstedet, som en indikasjon på dette. Denne plasseringen av stolpene har også blitt tolket som kontinuitet med kult i åpent terreng, der man har overført dette ved å åpne rommet rundt ildstedet i hallrommet. Borghallen som eget rom kan også være en effekt av allerede nevnte ønsket om å vise til maktkontinuitet og status ved ikke å dele opp langhuset i flere bygninger.

Prestisjegjenstandene funnet i hallen på Borg kan være tilknyttet mangelen på store gravhauger som statussymbol. Dette gjelder den importerte keramikken og glassbegrene. Disse har sitt opphav i sør, fra både kontinentet (karolingere og merovingere) og Storbritannia. Dette vitner om at Borg har hatt tilknytning til og kontakt med et sørlig kristent aristokrati, da flere av gjenstandene viser klare linjer mot kristen praksis (G. A. Johansen 2003). Basert på gjenstandenes konsentrasjon i det nordre hjørnet er det av større sannsynlighet at disse har blitt brukt til utstilling og som symbol på høvdingens makt gjennom sine sørlige kontakter heller enn til sitt opprinnelige bruksområde. Å benevne høvdingen på Borg som kristen har man få indisier på. Primsigning, *prima signatio*, har derimot vært en vanlig praksis, ifølge *Vita Anskarii*, ved handelskontakt mot det kristne Europa – et slags forstadium for dåpen. (C. Krag 1995:25, T. Rasmussen og Thomassen, E. 2002:133). Et innslag av og overgang til flatmarksgraver, som har blitt tolket som kristen innflytelse (K. Gellein 1997:23), kan ha kommet som effekt av en slik primsigning og påvirket gravmaterialet på Borg. Kombinert med prestisjegjenstandene kan Borghuset, både dens størrelse og lokalisering, samt stornaustene ha gjort arbeidet med å bygge store gravhauger overflødig.

At Borg har vært et kultisk senter og fokalt punkt i landskapet vises ikke bare gjennom hallen og langhusets plassering og størrelsen. De mange kokegropene som har blitt registrert og gravd ut på høyden kan vise til en kontinuitet i forhold til Borg som senter og knutepunkt i

overgangen mellom eldre og yngre jernalder. De er som nevnt eldre enn hallene, og kan vise til en overgang fra kult utendørs til inne i hallen. Narmo (2009:62-63) har tolket dette som en privatisering av en tidligere offentlig kult der ritualet har blitt videreført til hallen, samtidig som den også har fått en mer maktpolitisk betydning. Eriksen (2010:94) argumenterer også for at dette skiftet har vært tilknyttet aristokratiet og overgang fra høvdingdømme til stat, med fokus på Sør-Skandinavia. Hvor stor rolle Borg har spilt i dette kan diskuteres, men privatisering av en tidligere offentlig kult viser at man her kan snakke om en synligere stratifisering av samfunnet hvor det politiske har blitt mer tydeliggjort heller enn det kultiske.

7.6. Dyrkning

I området rundt Borg finnes flere åkerreiner, deriblant en av betydelig størrelse. Samme type utgravning og avdekning av området rundt Hunstadneset har ikke blitt gjort på Borg, mye på grunn av utgravningens fokus mot husstrukturene. Inngående informasjon om disse er således fraværende og det har ikke vært gjort noen undersøkelser i de senere år. Det hadde vært interessant å vite hvilken type jordbruk som har vært brukt og til hvilken tid, blant annet for å se forholdet mellom gården som jordbruksgård og som høvdinggård i form av et redistribusjonssenter for omkringliggende gårder.

8. Hunstadneset som jordbruksgård

8.1. Lokalisering

Gårdsanlegget på Hunstadneset faller godt inn det forannevnte makro-/mikroperspektivet. Den ligger langs kysten med gode fiskemuligheter samtidig som den også er lokalisert til et område med gode forutsetninger for jordbruk. Det er i midlertidig interessant at spor og funn etter fiske er nærmest fraværende, mens jordbruksspor finnes i stort omfang.

8.2. Strukturer

Hus 1 har som nevnt manglet synlige veggmarkeringer. Slike markeringer er som kjent restene etter det ytre isolerende torv- og steinlaget. Nå vet man at det sjelden er veggene som bærer tyngden fra taket, slik at kraftige vegger ikke nødvendigvis har vært tiltrengt konstruksjonsmessig – de indre stolpeparene har i størst grad vært de takbærende elementene (B. Myhre 1975:76). Et identisk fenomen ser man også ved tuft 1 på Flaten, Skålbunes. Her mener man at veggvullen kan ha erodert bort som følge av vær, vind og vann, eller blitt fjernet etter en rydding av området (J. T. Hole 2008:21-22, M. Olsen 2008:39). Det viktigste er derimot ikke det bygningstekniske og tafonomiske, men hva det har å si for

registreringsarbeid og representativiteten av gårdsstrukturer. Veggmarkeringer er forholdsvis lett synlige på overflata under registrering. Ved fraværet av en slik markering mister man et vesentlig aspekt ved gjenfinningsgraden av husstrukturer. Nå kan det også vise seg å ha vært mer nyanserte forhold. Dateringene fra stolpehullene indikerer at selve husstrukturen er fra yngre bronsealder, mens ildsteddateringene inne i strukturen kan vise til en uavhengig fase i folkevandringstid. Fraværet av en veggvoll kan således alternativt stamme fra en rydding av området før/i folkevandringstiden.

Dateringene som er blitt gjort fra hus 3 og dyrkningslaget viser at de er samtidige. Nå er det vanskelig å kunne gjøre tolkninger om økonomi fra det lille gjenstandsmaterialet som har blitt funnet, men i dette området kan det se ut som at graden av jordbruk/korndyrkning og størrelsen på strukturene muligens har hengt sammen. Dette er derimot vanskelig å si noe mer om, da førromerske langhus har vært lite undersøkt i Nord-Norge (J. E. Arntzen og Sommerseth, I. 2008:28).

Oppbygning av gårder med flere bygninger har som nevnt ikke vært vanlig i Nord-Norge, men utbredt i Sør-Norge. Dateringene fra hus 2 viser at denne har vært samtidig med hus 3, og har blitt tolket som et verkstedsbygg. Det ble ikke gjort funn etter en ovn inne i strukturen, men man har registrert spor etter en mulig kuppelovn i nærheten (J. E. Arntzen og Sommerseth, I. 2010). En slik klar parallell med Sør-Norge ser man også i forhold til tettheten av stolpehullene i ene halvdel av hus 3. Dette mener Løken (1997:176) har vært karakteristisk for større gårdsstrukturer i Sør-Norge med lengder fra 22-50 meter, og kan tolkes som båseskiller i en fjøsdel. En annen mulighet er også at dette kan ha vært en komponent for bruken av flettverksvegger (J. E. Arntzen og Sommerseth, I. 2010), men den ene tolkningen utelukker riktignok ikke den andre.

8.3. Gravmateriale

De brente flatmarksgravene på Hunstadneset skiller seg ut fra den distribusjonen av gravmateriale man har fra Nord-Norge. Sammenlignet med gravhauger/-røyser konstituerer flatmarksgraver og branngraver en særdeles liten andel av gravmaterialet i Nord-Norge – spesielt i forhold til eldre jernalder (I. Holand 1989:40). Flatmarksgraver og branngraver gjennom førromersk og romersk jernalder har derimot vært flertallig i gravmaterialet fra Norge generelt, i følge Solberg (2003:41:76) og Christian Rødsrud (2004:278). Løken (1998:178) viser lignende tendenser ved Opstad i Tune, Østfold. Her har man kontinuitet i

branngravsskikken fra bronsealder til førromersk jernalder, med jordbruk og gårdsstrukturer i begge disse periodene. I lys av det allerede diskuterte materialet, i forhold til gården som hovedsakelig jordbrukspreget og lite marginal, kan også gravene vise til en sterkere tilknytning til Sør-Norge. Med grunnlag i dette kan lokaliteten som helhet nærmest virke som en pakkelsesning hentet eller brakt fra det agrare Sør-Norge.

Gravfeltet ligger derimot mellom sjøen og bosetningsområdet, ikke mellom bosetningsområdet og innlandet som man ofte ser ved gårder i sør. Å anta at det kan ha vært på grunn av tilknytning til havet gjennom fiske virker selvmotsigende med tanke på lite spor etter slik økonomi. Det kan heller ha vært for å kunne utnytte innlandet og jordbruksmulighetene på en bedre og mer effektiv måte, siden Nord-Norge ikke har de mest optimale forholdene for jordbruk og korndyrkning. De mange rydningsrøysene funnet ved Hunstadneset tyder på en slik utnyttelse av jordbruksmulighetene, et sjeldent element ved nordnorske jernaldergårder men karakteristisk i sør.

8.4. Kultiske og religiøse forbindelser

I likhet med Borg har også Hunstadneset hatt et kokegropfelt. Enkelte av disse kokegropene har vært for store til bruk i dagliglivet, slik at en tilknytning til festlige/kultiske sammenkomster er av stor sannsynlighet. En annen parallell til Borg i forbindelse med kultisk utøvelse, er funnene av risvikkeramikk i to av stolpehullene fra hus 3. Å kunne si noe konkluderende med bakgrunn i bare disse to stolpehullene er problematisk, men det er mulig at de kan settes i forbindelse med gullgubbene fra stolpehull i hallen på Borg. Disse er antatt å være bevisst nedlagt i kultisk/religiøs sammenheng. Risvikkeramikken, så vel som gullgubbene, kan på den annen side ha havnet i stolpehullene ved rengjøring. Et kokegropfelt ikke bare for matlaging i hverdagen, i tillegg til risvikkeramikken, gir i alle fall en interessant innfallsvinkel mot å tolke dette som et mulig kultisk/religiøst knutepunkt på Hunstadneset i jernalderen.

8.5. Dyrkning

Det fossile dyrkningslaget er som nevnt datert til førromersk jernalder og vitner om et jordbruk gjennom gjødsling og svedjebuk. Området har vært minst 30 m. langt og har mest sannsynlig vært avgrenset av rydningsrøysen, da det ser ut til å ha vært lite spor etter dyrkningsjord nedenfor denne. Selve dyrkningsflaten kan derimot ha vært mye større da utgravningen begrenset seg til det valgte planområdet, slik at den kan ha fortsatt utenfor disse

grensene i større eller mindre utstrekning. Jordbruk har med andre ord vært en viktig del av økonomien, noe fraværet av gjenstander og kulturminner etter marin økonomi støtter opp om. Det eneste sporet man har etter en mulig fiskeøkonomi er den brente båtgraven. Denne er på den andre siden relativt datert til folkevandringstid/merovingertid, slik at den muligens faller utenfor den jordbruksbosetningen som var tilstedeværende i førromersk jernalder.

9. Toften II som sesongfiskeboplass

9.1. Lokalisering

Lokaliseringa av Toften II viser en sterk tilknytning til fiske. Den ligger ved kysten av Andøya og i et område som ikke er like gunstig for jordbruk sett i forhold til andre lokaliteter på øya; ingen vindskjermende fjell, mye myrlendt mark og flyktig strandsand (R. Jørgensen 1984:171). Som en sesongbasert fiskeboplass er det mer sannsynlig at "modergården" ligger i et bedre jordbruksområde, som for eksempel ved Bleik.

9.2. Strukturer

Selv om utgravningen ikke viste spor etter husstrukturer har det blitt gjort funn av flere ildsteder, som indikerer at boplassen har vært i bruk jevnlig over en lengre periode. Mye av gårdshaugen ble som sagt ødelagt av anleggsvirksomhet, slik at eventuelle husstrukturer kan ha gått tapt som følge av dette. Muligheten for at Toften II har hatt husstrukturer er således tilstede, men ikke mulig å påvise. Samtidig kan det ha vært brukt lettere konstruksjoner som ikke har etterlatt seg noen synlige etterlevninger og markeringer (jf. Hunstad og lignende steder). Dette kan være et tegn på at boplassen hovedsakelig har vært brukt som sesongboplass med mulig tilknytning til en gård. Det er som nevnt ingen tvil at her har vært en stabil bosetning, noe boplassens art som gårdshaug og de mange ildstedene vitner om. Slike sesongboplasser med fokus mot utmarksressurser ser man også på Vestlandet, hvor man ofte har mindre hustuffer med hovedsakelig mannsdominerte gjenstander og gjenstander tilknyttet fiske (B. Myhre 1991:17).

9.3. Fiske – økonomi og innmark/utmark

Fiske som økonomi har vanligvis blitt sett på som et tillegg i økonomien til marginale gårder. Jordbruket skal ha vært det ideelle og den typiske fiskebonden har prøvd å leve så jordbruksorientert som mulig (R. Bertelsen 2005:23:27). Et slikt syn på jordbruk og fiske kan i stor grad ha vært basert på det skjeve fokuset forskningen, der jordbruk har stått sentralt. Toften II som en sesongfiskeboplass i tilknytning til en (norrøn marginal) gård passer ikke inn

i en slik beskrivelse, og viser at økt forskning rundt fiskeøkonomien i jernalderen er nødvendig.

Havet og fisket har primært blitt sett på som en del av utmarken. Denne oppfatningen baserer seg hovedsakelig på det ovennevnte synet om gården som jordbruksorientert og at dette har vært hovednæringen. En utbredt forutsetning er med andre ord innmark som uløselig knyttet til jordbruk, heller enn hvilken økonomi som dominerer på (gårds-)boplassen. Dette reflekteres blant annet i synet mellom det norrøne og det samiske, da disse i stor grad beskrives som hhv. innmarksorientert og utmarksorientert (R. Bertelsen 2005:27). Som Reidar Bertelsen (2005:28) nevner kan det være vanskelig å se på lokaliteter som marginale gårder når økonomien domineres i såpass stor grad av fiske heller enn jordbruk. Bjørn Hebba Helberg (1997:98) viser da også til at boplasser som har ligget mer marginalt til har ansett det som mer lønnsomt å livnære seg på fiske og at dette indirekte kan gjenspeiles i boplasslokaliseringen og gjenstandsmaterialet – man har valgt å importere korn, keramikk, glass, etc. heller enn å produsere det selv.

En lignende tolkning av Toften II er ikke umulig, da det relativt lille materialet av keramikkskår og tamdyrbein kan peke i en slik retning. Dette *kan* være misvisende, da store deler av gårdshaugen som nevnt ble ødelagt av anleggsvirksomhet. En slik feilmargin i funnrepresentativitet er et velkjent problem innenfor arkeologien, slik at man bare kan arbeide og tolke ut i fra det materialet man har tilgjengelig i øyeblikket.

10. Konklusjon

Som vi har sett er det store variasjoner i utformingen av jernaldergården i Nord-Norge. Borg 1 viser til en gård preget av blandingsøkonomi, hvilket rydningsrøysene, åkerreinene, naustene og det varierte gjenstandsmaterialet støtter opp om. I kraft av sin posisjon som høvdinggård viser den andre elementer som utpreger den fra alminnelige jernaldergårder; plassering i landskapet, husstrukturer av uvanlige dimensjoner, hall, prestisjegjenstander, etc. På den andre siden skiller den seg også ut i forhold til sørnorske gårder da den har hatt en integrert fjøsdel i husstrukturene, hallen som et rom og ikke egen bygning, fravær av stein i blant annet vegger, gardfar og geil, samt relativt få og små graver. Hunstadneset, med sin tydelige spor etter jordbruk, har hatt større likhet med den sørlige gårdsmodellen; stort langhus, flere bygninger, stort dyrkningslag med flere rydningsrøys, flatmarks-/branngraver og ingen spor etter fiskerettet økonomi annet enn båtgraven. Her skiller Toften II seg ut med sitt store fokus

mot fiske, dårlige plassering i forhold til jordbruk og fravær av de tradisjonelle betegnelse ,fra tommelfingerregelen, man har på en jernaldergård – med unntak av en liten andel tamdyrbein og keramikk. Toften II viser at fokuset på fiske og dens betydning i det norrøne samfunnet ikke har fått det spillerommet den fortjener i dagens gårdsforskning. Nå har jeg påpekt muligheten for at denne lokaliteten ikke har hatt noen tilknytning til en gård, men fiske har i de fleste tilfeller vært en betydelig ressurs i det norrøne jernaldersamfunnet i Nord-Norge. Som Nilsen (in press) presiserer, den tradisjonelle gårdsmodellen åpner ikke for andre måter å organisere bosetningen på enn det modellen beskriver. Toften II inneholder ingen av de nevnte strukturene i tommelfingerregelen nevnt innledningsvis, men allikevel er det grunn til å tro at den har vært en del av et norrønt gårdssamfunn.

Med bakgrunn i dette faller man relativt lett inn i det Sørum (2002:34) beskriver som ”modellenes tyranni”. Det vil si at man har en forenkling av virkeligheten som gjør at man mister sider ved det fortidige samfunnet samtidig som den lett kan styre en undersøkelse. Sistnevnte er spesielt viktig i sammenheng med denne oppgaven. Registrering av kulturminner baserer seg i stor grad på synlige elementer i landskapet og gjenfinningsgraden av disse avhenger av dette. Problemer oppstår når strukturer som tradisjonelt sett har kunnet gjenfinnes, gjennom dens synlige elementer på overflata, mister slike attributter. Den store flateavdekkingen av området rundt Hunstadneset er unik for Nord-Norge og kan være en årsak til at såpass mye funn og dateringer fra førromersk jernalder er gjort – en periode i Nord-Norge man har særdeles lite funnmateriale fra. Det samme gjelder for gravmaterialet ved Borg, og kan som nevnt stamme fra en overgang til flatmarksgraver – et usynlig element på jordoverflaten.

Man trenger således å åpne øynene for mulighetene som en modells rammer effektivt stenger dørene for. ”All models are wrong, but some are useful” (G. E. P. Box og Draper, N. R. 1987:424). Modeller er ment som veiledende heller enn konstituerende, noe variasjonene belyst i denne oppgaven vitner om.

11. Litteraturliste:

Aasen, Henriette.

2007. *Graver og garder i bygdene omkring nordenden av Mjøsa i jernalder: en analyse av gravenes lokalisering og forekomst på gardene*. Hovedoppgave i arkeologi, UiO.

Arntzen, Johan E. & Sommerseth, Ingrid.

2008. *Kveøyprosjektet. Arkeologiske undersøkelser på Hundstad i forbindelse med bruforbindelse mellom Kveøya og Hinnøya i Kvæffjord kommune. Årsrapport 2008*. Tromsø Museum - Universitetsmuseet.

Arntzen, Johan E. & Sommerseth, Ingrid.

2010. Kveøyprosjektet - Oppsummering av to års utgravninger: Med fokus på tidlig jordbruksbosetning, kokegrop- og gravfelt. *Forskningsseminar, 9. april*. Institutt for Arkeologi, Tromsø.

Berglund, Birgitta.

1995. *Tjøtta-riket: en arkeologisk undersøkelse av maktforhold og sentrumsdannelser på Helgelandskysten fra Kr. f. til 1700 e. Kr.* Doktorgradsavhandling, UNIT.

Bertelsen, Reidar.

1999. Settlement on the divide between land and ocean. From Iron Age to Medieval Period along the coast of Northern Norway. I: Ringtvedt & Fabech (red.) *Settlement and Landscape: proceedings of a conference in Aarhus, Denmark, May 4-7 1998*. 261-267.

Bertelsen, Reidar.

2005. The sea as 'innmark' or 'utmark'. I: Holm, I., Innselset, S. M. & Øye, I. (red.) *'Utmark': the outfield as industry and ideology in the Iron Age and the Middle Ages*. University of Bergen, Department of Archaeology, Bergen. 21-29.

Binns, Kari Støren.

1978. *Jernalderbosetningen på Kvaløy i Troms: en undersøkelse av økologisk og sosial tilpasning i et nord-norsk kystmiljø*. Magistergradsavhandling i arkeologi, UiT.

Box, George Edward Pelham & Draper, Norman Richard.

1987. *Empirical Model-Building and Response Surfaces*. Wiley, New York.

Bruun, Inga Malene.

2007. *Blandede graver - blandede kulturer?: en tolkning av gravskikk og etniske forhold i Nord-Norge gjennom jernalder og tidlig middelalder*. Mastergradsavhandling, UiT.

Danielsen, Therese.

2005. *Glimt av et fortidig kystlandskap. En landskapsarkeologisk analyse av jernaldergårdsanlegget på Tussøya i Troms*. Mastergradsavhandling, UiT.

Eriksen, Marianne Hem.

2010. *Between the real and ideal. Ordering, controlling and utilising space in power negotiations – Hall buildings in Scandinavia, 250-1050 CE.* Mastergradsavhandling, UiO.

Evensen, Børge.

2003. *Gravholmer. Gravlokalisering og samfunn i jernalder i Vesterålen.* Mastergradsavhandling, UiT.

Gellein, Kristin.

1997. *Kristen innflytelse i hedensk tid?: en analyse med utgangspunkt i graver fra yngre jernalder i Hordaland.* Hovedoppgave i arkeologi, UiB.

Guttormsen, Torgrim Sneve.

2001. *Gård og landskap: en landskapsarkeologisk analyse av jernalderens bosetning i Follo.* Hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi, UiO.

Hagen, Anders.

1953. *Studier i jernalderens gårdssamfunn.* Oldsaksamlingen, Oslo.

Helberg, Bjørn Hebba.

1997. Nordnorsk fiske i jernalder og middelalder. Teknologiutvikling som grunnlag for romlig strukturering og ekskluderende adferd. I: Sørheim, H. (red.) *Arkeologi og Kystkultur – foredrag ved seminaret "Arkeologi og kystkultur" på Sunnmøre Museum 25-26/10 1997.* Sunnmøre Museum, Ålesund. 6-15.

Herschend, Frands.

1993. The Origin of the Hall in Southern Scandinavia. *Tor*, 25. 175-199.

Herschend, Frands & Mikkelsen, Dorte Kaldal.

2003. Chapter 6A. The main building at Borg (I:1). I: Munch, G. S., Johansen, O. S. & Roesdahl, E. (red.) *Borg in Lofoten: a chieftain's farm in North Norway.* Lofotr - Vikingmuséet på Borg, Bøstad. 41-76.

Holand, Ingegerd.

1989. *Graver og samfunn: samfunnsutvikling og -organisasjon i Nord-Hålogaland i Jernalderen, basert på endringer og variasjon i gravskikk.* Hovedoppgave i arkeologi, UiT.

Hole, Johan Terje.

2008. Kapittel 4. Jernalderstrukturene på Eidet. *Tromsø Kulturvitenskap*, 37. 20-35.

Iversen, Frode.

2004. *Eiendom, makt og statsdannelse: kongsgårder og gods i Hordaland i yngre jernalder og middelalder.* Doktorgradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Bergen.

Johansen, Geir Are.

2003. The Transition from Paganism to Christianity. A perspective from the Borg site, a Chieftains Farm in Northern Norway. Available: <http://www.lofotr.no/pdf/Rapporter/Lofotr%2001.03%20The%20Transition%20from%20Paganism%20to%20Christianity.pdf>.

Johansen, Olav Sverre.

1979. Jernalderårder i Nord-Norge. I: Fladby, R. & Sandnes, J. (red.) *På leiting etter den eldste garden. Nye metoder i studie av tidlig norsk bosettingshistorie*. Norsk Lokalhistorisk Institutt, Oslo. 95-115.

Johansen, Olav Sverre.

1982. Viking Age Farms: Estimating the Number and Population Size. A Case Study from Vestvågøy, North Norway. *Norwegian Archaeological Review*, 15, 1-2. 45-69.

Johansen, Olav Sverre & Munch, Gerd Stamsø.

2003a. Chapter 1. Introduction and summary. I: Munch, G. S., Johansen, O. S. & Roesdahl, E. (red.) *Borg in Lofoten: A chieftain's farm in North Norway*. Lofotr - Vikingmuséet på Borg, Bøstad. 11-18.

Johansen, Olav Sverre & Munch, Gerd Stamsø.

2003b. Chapter 5. 14C-dates. I: Munch, G. S., Johansen, O. S. & Roesdahl, E. (red.) *Borg in Lofoten: a chieftain's farm in North Norway*. Lofotr - Vikingmuséet på Borg, Bøstad. 33-40.

Johansen, Olav Sverre & Sjøbstad, T.

1978. De nordnorske tunanleggene. *Viking (Oslo)*. 9-57.

Jørgensen, Roger.

1984. *Bleik: en økonomisk/økologisk studie av grunnlaget for jernaldergården på Andøy i Nordland*. magistergradsavhandling i arkeologi, UiT.

Kleppe, Else Johansen.

1987. Ullandhaug: en gård i eldre jernalder. *AmS-småtrykk*, 20.

Krag, Claus.

1995. Kristendommen og sosial og politisk endring. I: Ågotnes, A. (red.) *Kristendommen slår rot. Onsdagskvelder i Bryggens Museum - X*. Bryggen Museum, Bergen. 18-40.

Lillehammer, Arnvid.

1979. Garden på Sørvestlandet i jernalderen. I: Fladby, R. & Sandnes, J. (red.) *På leiting etter den eldste garden. Nye metoder i studie av tidlig norsk bosettingshistorie*. Norsk Lokalhistorisk Institutt, Oslo. 23-39.

Løken, Trond.

1997. Det forhistoriske huset i Rogaland - belyst ved flateavdekkende utgravninger. *Bebyggelseshistorisk Tidsskrift*, 33. 169-184.

Løken, Trond.

1998. Bofaste bønder eller jordbrukere på flyttefot? Hus og bosetning i bronsealderen på Opstad i Tune, Østfold, vurdert på bakgrunn av de siste 20 års bosetningsforskning. I: Østmo, E. (red.) *Fra Østfolds oldtid. Foredrag ved 25-årsjubileet for Universitetets areologiske stasjon Isegran*. Universitetets Oldsaksamlings skrifter, Oslo. 173-195.

Løken, Trond.

2006. Høvding, bonde, leilending og ufri i Rogalands eldre jernalder. *Skrifter (Kulturhistorisk museum (Oslo))*, 4. 309-322.

Munch, Gerd Stamsø.

1991. Hus og hall. En høvdinggård på Borg i Lofoten. I: Steinsland, G., Drobin, U., Pentikäinen, J. & Meulengracht Sørensen, P. (red.) *Nordisk hedendom. Et symposium*. Odense Universitetsforlag. 321-333.

Munch, Gerd Stamsø.

2003. Chapter 10. Borg as a pagan centre. I: Munch, G. S., Johansen, O. S. & Roesdahl, E. (red.) *Borg in Lofoten. A chieftain's farm in North Norway*. Lofotr - Vikingmuséet på Borg, Bøstad. 253-263.

Munch, Gerd Stamsø & Johansen, Olav Sverre.

1988. Borg in Lofoten - An Inter-Scandinavian Research Project. *Norwegian Archaeological Review*, 21, 2. 119-126.

Myhre, Bjørn.

1972. Funn, fornminner og ødegårder: Jernalderens bosetning i Høyland fjellbygd. *Stavanger museums skrifter*, 7.

Myhre, Bjørn.

1975. Gårdshusenes konstruksjon og funksjon i jernalderen. *Arkeologiske Skrifter*, 2. 73-105.

Myhre, Bjørn.

1985. Boathouses as Indicators of Political Organization. *Norwegian Archaeological Review*, 18, Nos 1-2. 36-60.

Myhre, Bjørn.

1991. Bosetning og politisk organisasjon i Vest-Norge før vikingtid. I: Joensen, J. P., Johansen, R., Kløvstad, J. & Myhre, B. (red.) *Nordatlantiske foredrag. Seminar om nordatlantisk kulturforskning i Nordens Hus på Færøerne 27.-30- august 1990*. Tórshavn, Føroya fróðskaparfelag, 10-19.

Møllerop, Odmund.

1973. Jernaldergården i Rogaland. I: Simonsen, P. & Munch, G. S. (red.) *Bondeveidemann, bofast-ikke bofast i nordisk forhistorie: foredrag og diskusjoner fra 13. nordiske arkeologmøte i Tromsø 1970*. Universitetsforlaget, Oslo/Bergen/Tromsø. 274-279.

Narmo, Lars Erik.

2009. Kokegropfelt, hall og kirkested. *Lófotr*, 32. 52-71.

- Nilsen, Gørill.
1997. *Jernaldernaust på Vestvågøy i Lofoten*. Hovedoppgave i arkeologi, UiT.
- Nilsen, Gørill.
in press. Med blikket vendt mot havet - Om jernalderens samfunn i Nord-Norge. *Varanger Samiske Skrifter*.
- Nilsen, Roy Anders.
1995. *Nausttufter i Nord-Norge. Distribusjon og kronologi relatert til samtidige båttyper og havnivå*. Hovedoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Näsman, Ulf & Roesdahl, Else.
2003. Chapter 13. Scandinavian and European perspectives - Borg I:1. I: Munch, G. S., Johansen, O. S. & Roesdahl, E. (red.) *Borg in Lofoten - a chieftain's farm in North Norway*. Lofotr - Vikingmuséet på Borg, Bøstad. 283-300.
- Olsen, Bjørnar.
1997. Forhistoriske hus i Nord-Norge. *Bebyggelsehistorisk Tidsskrift*, 33. 185-194.
- Olsen, Morten.
2008. Kapittel 5. Jernalderstrukturene på Flaten. *Tromsø Kulturvitenskap*, 37. 36-53.
- Rasmussen, Tarald & Thomassen, Einar.
2002. *Kristendommen: en historisk innføring*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Ringstad, Bjørn.
1987. *Vestlandets største gravminner - et forsøk på lokalisering av forhistoriske maktsentra*. Magisteravhandling, Universitetet i Bergen.
- Rødstrud, Christina.
2004. Gravfelt fra førromersk jernalder og overgangen til romertid. I: Melheim, L., Hedeager, L. & Oma, K. (red.) *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi Isegran 31. januar - 2. februar 2002*. Oslo arkeologiske serie, Oslo. 274-290.
- Simonsen, Povl.
1995. Toften II - en nordnorsk sesongfiskeboplass fra folkevandringstid. *Viking (Oslo)*, Bind 58. 7-22.
- Sjøvold, Thorleif.
1962. *Early iron age: (Roman and Migration periods)*. Universitetsforlaget, Tromsø.
- Sjøvold, Thorleif.
1974. *Late Iron Age: (Merovingian and Viking periods)*. Universitetsforlaget, Tromsø.
- Solberg, Bergljot.
2003. *Jernalderen i Norge: ca. 500 f.Kr.-1030 e.Kr.* Cappelen akademisk forlag, Oslo.

Storli, Inger.

2006. *Hålogaland før rikssamlingen: politiske prosesser i perioden 200-900 e.Kr.*
Novus, Oslo.

Sørum, Geir.

2002. *Hus og bosetting på Vestvågøy: gården som symbol på sosial status i yngre jernalder.* Hovedoppgave i arkeologi, UiT.

Personlige meddelelser:

Narmo, Lars Erik

2010. Telefonsamtale, 25. mars.

2010. Mailkorrespondanse, 6. april.